

**ФИЗИЧКА И МОРАЛНА КУЛТУРА:
ИСПИТИВАЊЕ ОСЕТЉИВОСТИ СТУДЕНАТА
ФАКУЛТЕТА СПОРТА И ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА
НА ЕТИЧКА ПИТАЊА СТРУКЕ ^а**

Милош Марковић^{1*}, Предраг Крстић²

¹Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд,
Република Србија

²Универзитет у Београду, Институт за филозофију и друштвену теорију,
Република Србија

* *miloscj@gmail.com*

Апстракт

Предмет овог истраживања био је одређивање статуса моралних вредности код делатника у области физичке културе, као и, шире, пожељности увођења етичке димензије у њихово образовање. Неке од темељних етичких теорија стављене су у функцију експерименталне провере њихове рецепције и примене на узорку студената Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду. Циљ истраживања био је да се утврде морални ставови студената. У ту сврху конструисан је упитник и спроведено је истраживање на укупном узорку од 516 испитаника. Резултати истраживања показали су да постоје извесне разлике између осетљивости студенткиња и студената на моралне аспекте физичке културе.

Кључне речи: физичка култура, етика, врлина, дужност, корист, ставови студената.

^а Истраживање је извршено у оквиру пројекта „Ефекти примене физичке активности на локомоторни, метаболички, психосоцијални и васпитни статус популације Републике Србије”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број пројекта: 47015).

PHYSICAL AND MORAL CULTURE: EXAMINING THE CONSIDERATION THAT STUDENTS OF THE FACULTY OF SPORT AND PHYSICAL EDUCATION HAVE TOWARDS CERTAIN ETHICAL ISSUES OF THEIR PROFESSION

Abstract

The subject of this research was to determine the status of moral values among participants in the area of physical culture, as well as, in a wider sense, the desirability of introducing an ethical dimension into their education. Some of the fundamental ethical theories have been put into the function of experimental verification of their reception and application on a sample of students from the University of Belgrade's Faculty of Sport and Physical Education. The goal of this research was to determine the students' moral attitudes. To that purpose a questionnaire has been constructed and a research has been conducted on a total sample of 516 respondents. Research results have shown that there are certain differences between the consideration shown towards the moral aspects of physical culture between male and female students.

Key words: Physical culture, Ethics, virtue, duty, usefulness, students' attitudes.

УВОД

Ако има истине у тврдњи која је данас постала опште место – да живимо у глобалној кризи морала која се одражава на све аспекте друштвеног живота, онда се чини да ни физичка култура, као његов саставни део, не може бити изузетак. Морална питања, извесно је, повлаче „моралну забринутост” и када је реч, или можда нарочито када је реч, о физичкој култури. Најчешће су та питања везана за спорт као онај део физичке културе у коме су бројни догађаји изван очекиваних моралних норми понашања. Однос између етике (као филозофске дисциплине)¹ и физичке културе (као стручне и научне дисциплине) није у довољној мери изучаван. Малобројни су аутори који су тематизовали и анализовали тај однос. Досадашња истраживања у овој области могуће је сврстати у три групе према нивоу општости:

а) Радови који су на најопштијем филозофском нивоу покушали да дефинишу телесно вежбање као вредност; да га у историјском контексту повежу са фер-плејом као основном вредношћу, нарочито примењеном у спорту; да дефинишу етички приступ у спорту као „етику максимума”, као етику искушавања властитих граница, као потрагу за изврсношћу кроз изазов, а у рекреацији као „етику мере”, етику одржања кондиције и одговорног односа према своме телу (Brkljačić, 2007; Hosta, 2007; Leskošek, 1981; Simon, 2018; Tomić, 1982).

¹ Под *етиком* ћемо овде, у најопштијем смислу, подразумевати филозофску дисциплину чији предмет истраживања представљају морал, моралне вредности, моралне појаве и критеријуми моралности, односно теорију о „доброме”: о томе шта треба да чинимо и како треба да поступамо (Babić, 2008).

б) Радови који су успоставили логичку везу између филозофске етике и теорије физичке културе, одређујући вредности „телесног кретања-вежбања” као моралне вредности по себи; који су, дакле, за основну моралну јединицу у физичкој култури узели физичку активност као сврховити напор који је иманентан стваралаштву и самостваралаштву; радови који, најзад, указују на то да је хуманизација физичке културе могућа једино ако се већа пажња посвети моралном васпитању у свим областима физичке културе, а нарочито у спорту, у коме су етичке вредности доживеле највеће изопачење (Kretchmar, 2005; Matic, 1982; Morgan, 2007; Parry & Brownell, 2012; Polić, 1967).

в) Радови који су емпиријски истраживали ставове о моралним вредностима ученика, спортиста и рекреативаца, на основу чега су се стекла почетна сазнања о моралном поимању у области физичке културе. Највећи недостатак ових истраживања били су незадовољавајући методолошки инструменти, због чега њихови резултати немају велику моћ генерализације (Brkljačić Žagrović et al., 2011; Marković & Bokan, 2014; Marković, Bokan, & Kukolj, 2016).

Сви ови радови су, ипак, послужили да се, на основу њихових теоријских и емпиријских домета, приступи истраживању којим би се проверили ставови студената Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду у погледу одређених етичких питања у физичкој култури. За проверу ставова испитаника коришћен је инструмент под називом *Физичка култура и етика*.

Инструмент Физичка култура и етика састављен је од тврдњи које рефлектују етичке теорије три, могло би се рећи, стожерна мислиоца у богатом наслеђу филозофије морала, а његова валидност и поузданост проверена је у истраживању Марковић & Бокан (2017). За потребе истраживања консултовани су и одабрани репрезентативни ставови етичких теорија Аристотела, Канта и Мила. Они ће послужити као својеврсни еталон према коме ће се самеравати морална сензитивисаност и рефлексивност испитаника.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР РАДА

Тако је из капиталног дела Аристотелове моралне доктрине – *Никомахове етике* посебна пажња посвећена првим двема књигама, односно појму „добра” и „врлине”. Веза између та два појма хеленском духу се чинила очитом (Reid, 2010). Свака делатност човека проналази свој циљ у тежњи добру и у његовом постизању (Aristotel, 2003, str. 3. [1094a I – 1 i 2]): „Чини се да је такав циљ пре свега срећа [εὐδαιμονία], јер њу бирамо увек због ње саме, а никада због нечег другог” (str. 12 [1097b VII-5]), вели Аристотел, не би ли нешто даље поентирао како је „одлучујући чинилац за људску срећу делатност у складу с врлином” (Aristotel, 2003, str. 19. [1100b X-9]).

Врлине додуше могу бити различите, као и добра. Три су врсте добра: *спољна, душевна и телесна*, при чему се душевна добра

сматрају правим добрима, односно добрима у највишем смислу. Врлина је пак или *дијаноетичка* или *етичка*. У дијаноетичке (интелектуалне) врлине спадају *знање, моћ схватања*, односно *интелигенција*, и *памет*, а у етичке (моралне) врлине спадају *племенита великодушност* и *разборитост*. Њихова природа одређује и њихово стицање: „Интелектуална [врлина] дугује и свој постанак и свој развој углавном настави, и зато она захтева време и искуства; морална врлина, напротив, долази с навиком... Морална својства, дакле, [...] имамо способност да стекнемо, а после их навиком морамо усавршавати... Све што нам је по природи дато ми доносимо (са собом на свет) првобитно као различите могућности, које касније остварујемо” (Aristotel, 2003, str. 26 [1103b I – 1 – 4]; детаљније, за Аристотелово разумевање врлине и добра, уп. (Lear, 2008).

За разлику од Аристотелове „етике врлине”, Кантова етичка теорија обично се назива „етиком дужности” (деонтолошком етиком). Из Кантовог захтевног учења такође смо издвојили моменте који би могли бити (са)мерљиви и обрадиви с обзиром на захтеве емпиријског истраживања. „Немогуће је замислити игде ишта у свету, па чак ни изван њега, што би се без ограничења могло сматрати добрим, осим једино добре воље” (Kant, 2008, str. 15). Овај знаменити почетак *Заснивања метафизике морала* сажима Кантово уверење да је добро тек оно добро које је „по себи”, не по ономе што производи, већ по хтењу. Има наике и различитих добрих ствари, попут талената духа (разум, духовитост, моћ суђења) или својстава темперамента (смелост, одлучност, истрајност у спровођењу одлука), али све те особине могу бити зле или штетне ако воља која треба да их употреби није добра. Дакле, све осим добре воље, према Кантовом схватању, јесу условна добра, односно условне вредности (Babić, 2007).

Уколико се следи добра воља, односно поступа према налогу који она испорочује, онда говоримо о централном појму Кантовог учења, о дужности. „Радња из дужности не поседује своју моралну вредност у сврси коју њома треба постићи, него у максими по којој смо се на њу одлучили”, од „принципа хтења по којем се радња обавила” (Kant, 2008, str. 26). Морална вредност неке радње, дакле, зависи од поштовања оног моралног принципа (закона, максиме) из којег проистиче дужност да се нужно поступа на начин који он прописује, а не од последица које радња производи (Kant, 2008, str. 27).

Према Кантовом схватању, представа објективног принципа, уколико је тај принцип за вољу принудан, зове се заповест (ума), а формула заповести је „императив”. Императиви заповедају хипотетички или категорички. Хипотетички императиви представљају практичну нужност једне могуће радње као средства за постизање нечег другог што се жели, док је категорички императив онај императив који представља једну радњу као објективно нужну саму за себе, без повезаности са неком другом сврхом, као „добру по себи, дакле као нужну у вољи

која је по себи сагласна са умом, као принципом те воље” (Kant, 2004, str. 49). За наше истраживање посебно је значајно разумевање категоричког императива, за који Кант још каже да се „не односи на материју радње и на оно што из ње треба да произађе, већ на форму и на онај принцип из којег она сама произлази” (Kant, 2008, str. 52). Поштовање категоричког императива, односно моралног закона, основна је дужност. Његова кључна формулација гласи: „Делај само према оној максими за коју у исто време можеш желети да она постане један општи закон” (Kant, 2008, str. 60). Могућност универзализације моралне норме, опште важење моралног принципа, дакле, представља *conditio sine quo non* важења сваког начела које претендује да постане морални закон и наложи апсолутну, безусловну дужност да се поступа у складу с њим (Kant 2008, str. 61); за тумачење категоричког императива и воље упоредити већ класично дело Пелегринеса (Pelegrinēs, 1980).

Другачије је, или управо у битном смислу супротно, Милово етичко становиште. У консеквенцијалистичкој теорији морала, а посебно у утилитаризму – чији је, уз оснивача Бенгама, Мил репрезентативни представник – управо последице одређују вредност неке радње, а *a priori* постављени општи закони, максиме, начела, могу само да компромитују њену потенцијалну моралну исправност. Постоји само један принцип и истовремено критеријум моралности (West, 2004), принцип максимализације среће и минимизације бола, с обзиром на који ваља просуђивати сваку појединачну моралну радњу и руководити свако понаособ поступање: „По утилитаристичком учењу, срећа је пожељна, и то је једина ствар пожељна као циљ, док су све друге ствари пожељне само као средства за тај циљ” (Mil, 2003, str. 83). Из тога следи јасна подела морално пожељних и непожељних поступака – с обзиром на последице којима воде: „Према веровању које усваја корисност или принцип највеће среће као фундаментални принцип морала, наше радње су исправне утолико уколико воде унапређењу среће, а неисправне уколико воде произвођењу нечега супротног срећи. Под срећом се подразумева задовољство и одсуство бола, под несрећом бол и одсуство задовољства” (Mil, 2003, str. 33).

Одступајући од површног или вулгарног хедонизма, Мил притом разликује „виша” (људска, духовна) и „нижа” (телесни, „животињски” апетити) задовољства. Свестан је да људи слабијег карактера често бирају оно што им је ближе, лакше, „мада знају да је по својој вредности ниже”, да чак „теже за чулним задовољствима на штету свога здравља, мада су савршено свесни тога да здравље представља веће добро” (Mil, 2003, str. 39; уп. (Bhardwaj, 2010). Мил ипак, или утолико више, недвосмислено заговара „онај начин живота који упошљава више способности” (Mil, 2003, str. 36).²

² Тематизујући ову разлику, у скорије време, Полич такође у први план истиче духовну активност човека и приликом физичких активности: „Према томе, суштина и

У сваком случају, према утилитаристичком учењу, срећа је једина пожељна ствар и једини исправни циљ моралног делања, док су све друге ствари пожељне као средства за остварење тог циља (Mil, 2003, str. 84). Исправне су само оне радње које воде унапређењу среће, при чему се, код Мила макар, не ради искључиво о личној срећи појединца: „Срећа која служи као утилитаристичко мерило онога што је исправно у поступку, не представља личну срећу онога који дела, већ срећу свих оних којих се поступак тиче” (Mil, 2003, str. 51). Ипак, било да је реч о такозваном „утилитаризму поступака” или „утилитаризму правила” (видети Smart, 1997), утилитаризам има једну битну и „атрактивну” карактеристику која се показала изразито погодном и за наше истраживање – „принцип опште самерљивости: у утилитаризму је за свака два поступка могуће утврдити који је бољи” (Babić, 2008, str. 45).

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

У овом истраживању примењен је метод теоријске анализе и дескриптивни метод. У поступку провере ставова студената примењена је техника анкетања, а добијени подаци обрађени су у програму SPSS 20.0 одговарајућим статистичким процедурама које су објашњене помоћу дескриптивног метода. Од статистичких процедура, за поређење одговора између полова коришћен је Ман-Витнијев у-тест (Mann-Whitney U test).

Предмет истраживања представљале су основне етичке теорије и њихова експериментална провера и примена у физичкој култури на узорку студената Факултета спорта и физичког васпитања

смисао игре, спорта, гимнастике и сличног, није у материјалном моторном чину, у физиолошким процесима који се одигравају у организму, већ њу треба тражити у духовној активности човека, у стваралачким и хуманизирајућим доживљајним ефектима, односно вредностима које она рађа” (Polić, 1969, str. 11). Филозоф Часлав Копривица (2018), феноменолошки разликујући *агон* и *арете*, истиче да човек у себи поседује склоност ка огледању – и са самим собом и са другима – и ту склоност назива „агоналним априоријем”. „Изворна форма агоналног априорија јесте огледање са собом, у настојању да се помјере границе и да се себи самоме докаже властита изврсност или врлина (арете)... Арете се разликује од агона зато што је он превасходно душевни став који подразумева извјесну заокруженост нечијег бића и одговарајуће животне праксе, док агоналност, према својој форми, обухвата представу о идеално бескрајном помијерању својих граница. Ако се врлина доведе у везу с агоним, тада се истрајност у агону појављује као чврстина става” (Koprivica, 2018, str. 65). Аутор овај део завршава констатацијом да ипак, сама арете би остала чист захтев, жеља, потреба, када не би било агона којим се она увек изнова потврђује и фактички успоставља. Зато су ово двоје, закључује Копривица, дијалектички неодвојиви, али уз јасни примат арете над агоним будући да је победа над другим средство за победу над собом, а не нешто што би било само по себи вредно.

Универзитета у Београду. Циљ истраживања био је да се утврде морални ставови студената Факултета спорта и физичког васпитања. Узорак испитаника подељен по полу (М = 380, Ж = 136) чинили су студенти свих година академских студија Факултета спорта и физичког васпитања у Београду (n = 516) који се спремају за позив педагога физичке културе. Пошло се од хипотезе да ће се одговори студената разликовати у односу на пол испитаника.

Опис инструмента

Инструмент Физичка култура и етика састоји се од 44 тврдње на које испитаници реагују изношењем степена слагања на петостепеној скали Ликертовог типа (5 – потпуно се слажем, 4 – делимично се слажем, 3 – неутралан одговор, 2 – делимично се не слажем, 1 – уопште се не слажем).

Тврдње које се налазе у овом инструменту рефлектују етичке теорије Аристотела („теорија врлине и мере”, 14 тврдњи), Канта („теорија дужности”, 14 тврдњи) и Мила („теорија корисности”, 16 тврдњи). Опис комплетног инструмента погледати у раду Марковић–Бокан (Marković & Bokan, 2017).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Одговори студената према етичким теоријама, у односу на пол, груписани су и приказани у Табели 1. Из резултата се види да су и студенти и студенткиње исказали највећи степен слагања са тврдњама које се односе на Аристотелову теорију врлине. На другом месту је Кантова теорија дужности, а на трећем месту Милова теорија корисности. Међутим, као и у радовима који су претходили овом истраживању, показало се да постоји разлика у одговорима студената према полу (Marković & Bokan, 2014, 2017; Marković, Bokan, & Kukulj, 2016; Marković, Radenović, & Bokan, 2016). Ова разлика је дефинисана као „мушка” преференција моралних ставова на супрот „женској” преференцији моралних ставова.

Табела 1. Одговори студената и студенткиња по теоријама у односу на пол СВ (СД), студенти n = 380; студенткиње n = 136

Теорија	Студенти СВ (СД)	Студенткиње СВ (СД)
Аристотел (теорија врлине)	4,05 (0,89)	4,16 (0,84)
Кант (теорија дужности)	3,94 (1,06)	4,00 (0,98)
Мил (теорија корисности)	3,63 (1,09)	3,75 (1,01)

Због лакшег разумевања и прегледа података, одговори на тврдње груписани су у три целине према интензитету на скали одго-

вора: негативна страна скале (одговори 1 и 2), неутрални део скале (одговор 3) и позитивни део скале (одговори 4 и 5).

Када се посматрају одговори на три тврдње које су артикулисане на темељу Аристотелове етичке теорије – одговори 3, 4 и 5 (Табела 2), уочава се да су и студенти и студенткиње разврстали добра према хијерархији за коју Аристотел сматра да је исправна: највећа средња вредност одговора је за душевна добра у односу на телесна и спољашња. Када се анализирају одговори на три тврдње које се односе на врлину (одговори 9, 10 и 11), види се да су испитаници оба пола у први план истакли да телесно вежбање јесте страст и представља врлину (м – 4,27, ж – 4,37), односно преко 86% студената оба пола је одговорило на ову тврдњу на позитивном делу скале, а на последње место, од три могућа, стављају тврдњу да телесно вежбање јесте особина и представља врлину (м – 3,93, ж – 4,04).

Табела 2. Одговори испитаника на тврдње које се односе на Аристотелову етичку теорију врлине у односу на пол (%), СВ, СД), студенти $n = 380$; студенткиње $n = 136$

Скала	Негативни део вредносне скале одговора (оцене 1 и 2) (%)		Неутрални део вредносне скале одговора (оцена 3) (%)		Позитивни део вредносне скале одговора (оцене 4 и 5) (%)		Средња вредност (СВ) Стандардна дев. (СД)	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
1	6,8	3,7	21,3	22,1	71,8	74,3	3,93 (0,96)	4,02 (0,83)
2	2,4	0,7	5,3	2,2	92,4	97,1	4,48 (0,73)	4,57 (0,58)
3	28,7	25,0	39,2	39,7	32,1	35,3	2,92 (1,12)	3,02 (1,10)
4	26,8	17,6	32,6	37,5	40,5	44,9	3,14 (1,14)	3,34 (1,08)
5	5,8	5,1	25,8	24,3	68,4	70,6	3,88 (0,90)	3,96 (0,92)
6	2,9	2,2	2,9	3,7	94,2	94,1	4,48 (0,76)	4,51 (0,71)
7	5,5	5,1	8,2	4,4	86,3	90,4	4,40 (0,90)	4,47 (0,89)
8	1,8	2,2	2,4	1,5	95,8	96,3	4,64 (0,65)	4,62 (0,63)
9	3,9	1,5	10,0	11,8	86,1	86,8	4,27 (0,84)	4,37 (0,78)
10	2,9	2,2	16,1	13,2	81,1	84,6	4,18 (0,84)	4,26 (0,80)
11	10,0	9,6	18,4	21,3	71,6	69,1	3,93 (1,06)	4,04 (1,08)
12	6,8	4,4	29,2	18,4	63,9	77,2	3,79 (0,95)	4,17 (0,93)
13	1,6	0,7	4,2	3,7	94,2	95,6	4,63 (0,67)	4,69 (0,58)
14	4,2	2,9	26,3	17,6	69,5	79,4	3,96 (0,90)	4,20 (0,86)

Легенда: Ман-Витнијев тест показао је статистички значајну разлику код тврдњи 12 (*Права мера је могућа у спортској активности*) и 14 (*Постизање праве мере је врлина у физичкој култури*).

Када се посматрају одговори на тврдњу 12 (*Права мера је могућа у спортској активности*), види се да су студенткиње изразиле значајно виши степен слагања у односу на студенте (м – 3,79, ж – 4,17). Студенти, могло би се закључити, ипак изоштреније осећају да права мера није могућа у спортској активности и да у спорту доминирају максимална оптерећења. Када се посматрају резултати одго-

вора на тврдњу 13 (*Уживам док вежбам*), види се да је највећи број студената оба пола одговорио позитивно (око 95%). Такав резултат није неочекиван, јер студенти током студија имају велики број практичних активности. У вези са последњом тврдњом која се односи на Аристотелову теорију врлине – *Постизање праве мере је врлина у физичкој култури* (14)³, 79,4% студенткиња се сагласило, док је тај проценат код студената мањи и износи 69,5%. Вредности одговора код оба пола су нешто мање него што се очекивало, али је то вероватно последица чињенице да велики број студената учествује у спортским активностима, где права мера или није могућа или не представља врхунску вредност.

Табела 3. Одговори испитаника на тврдње које се односе на Кантову етичку теорију дужности у односу на пол (% СВ, СД), студенти $n = 380$; студенткиње $n = 136$

Скала	Негативни део вредносне скале одговора (оцене 1 и 2) (%)		Неутрални део вредносне скале одговора (оцена 3) (%)		Позитивни део вредносне скале одговора (оцене 4 и 5) (%)		Средња вредност (СВ) Стандардна дев. (СД)	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
1	0,8	0,7	3,9	2,9	95,3	96,3	4,74 (0,58)	4,79 (0,52)
2	40,0	32,4	10,5	14,7	49,5	52,9	3,16 (1,65)	3,19 (1,53)
3	35,3	27,2	32,4	39,0	32,4	33,8	2,93 (1,19)	3,07 (1,13)
4	2,6	0,7	4,5	5,1	92,9	94,1	4,57 (0,74)	4,68 (0,64)
5	19,7	23,5	20,0	19,9	60,3	56,6	3,57 (1,22)	3,49 (1,33)
6	3,9	0,0	4,2	6,6	91,8	93,4	4,53 (0,85)	4,69 (0,59)
7	29,2	34,6	11,8	19,1	58,9	46,3	3,40 (1,37)	3,11 (1,39)
8	6,3	2,9	8,2	12,5	85,5	84,6	4,42 (1,00)	4,47 (0,88)
9	17,4	8,1	7,6	3,7	75,0	88,2	3,95 (1,27)	4,38 (0,99)
10	24,7	25,7	27,9	27,2	47,4	47,1	3,34 (1,29)	3,24 (1,28)
11	11,3	8,1	14,5	13,2	74,2	78,7	3,90 (1,00)	4,08 (0,94)
12	2,9	2,2	5,0	4,4	92,1	93,4	4,55 (0,74)	4,66 (0,70)
13	3,2	2,2	8,7	11,0	88,2	86,8	4,47 (0,81)	4,46 (0,78)
14	14,7	10,3	26,3	27,2	58,9	62,5	3,60 (1,08)	3,73 (1,00)

Легенда: Ман–Витнијев тест показао је статистички значајну разлику код тврдњи: 7 (*У спортској борби води ме само нагонски принцип да победим противника*), 9 (*Ако изгубим, задовољан сам, уколико сам дао све што је у мојој моћи*) и 12 (*На утакмици се понашам у духу фер-плеја, надајући се да ће и остали играчи урадити исто*).

³ Према Аристотеловом мишљењу, постизање праве мере појављује се као задатак сваке људске делатности: „У свакој континуираној и у свакој дельивој величини може се разликовати превише (односно премало) и права мера (*ίσος*) – и то како у погледу саме мерене величине тако и с обзиром на нас. Права мера је нека врста средине између претераног и недовољног – Средином једне ствари означавам, пак, оно што је подједнако удаљено од њена оба краја – а то је за све предмете увек једно те исто. У односу на нас, међутим, средина је оно што није ни сувише ни премало” (Aristotel, 2003, str. 33. [1106a VI 4–5]).

Резултати одговора испитаника на сваку од тврдњи везаних за Кантову теорију дужности, према полу, приказани су у Табели 3. На основу резултата Ман–Витнијевог теста, уочавају се статистички значајне разлике у вези са тврдњама 7 (*У спортској борби води ме само нагонски принцип да победим противника*), 9 (*Ако изгубим, задовољан сам, уколико сам учинио све што је у мојој моћи*) и 12 (*На утакмици се понашам у духу фер-плеја, надајући се да ће и остали играчи учинити исто*).

Када се посматрају вредности одговора који се односе на тврдњу 2 (*Сви спортисти нису добре и моралне особе*), уочава се да су средње вредности одговора код оба пола готово једнаке и да је степен слагања око 50%. Овакви резултати сведоче о томе да будући стручњаци из области физичке културе добрим делом јасно опажају да се сви спортисти не понашају у складу са моралним начелима.

Када се посматрају одговори који се односе на тврдњу 4 (*Уз такмичарска правила имам и „унутрашња правила” која се односе на поштену надметање са противником*), види се да је преко 90% испитаника оба пола сагласно. Испитаници осећају дужност да поступају по својим „унутрашњим правилима”, што је потпуно у складу са Кантовом етиком дужности (Kant, 2008, str. 27). Одговори који се тичу ове тврдње повезани су са одговорима који се односе на тврдњу 6 (*Са противником се треба надметати само сопственим квалитетима и у оквиру важећих правила*), са којом је, такође, преко 90% испитаника сагласно. Можемо се само надати да реакције будућих педагога физичке културе овде нису биле мотивисане слутњом пожељног одговора, већ истинским усвајањем моралних начела. Када је реч о тврдњи 7 (*У спортској борби води ме само нагонски принцип да победим противника*), средње вредности одговора су веће код студената (3,40) у односу на студенткиње (3,11). Студенткиње су приликом одговора на ову тврдњу исказале префињеније схватање одређених етичких норми у односу на студенте, који су више усмерени на постизање резултата на самом такмичењу.

Када је реч о одговорима који се односе на тврдњу 9 (*Ако изгубим, задовољан сам, уколико сам учинио све што је у мојој моћи*), вредности одговора веће су код студенткиња (4,38) него код студената (3,95). Овакви одговори показују да студенткиње више пажње посвећују свом наступу и томе да ли су дале све што је у њиховој моћи, док је студентима веома важан и коначан резултат, без обзира на њихов лични наступ. Приликом анализе одговора на тврдњу 12 (*На утакмици се понашам у духу фер-плеја, надајући се да ће и остали играчи учинити исто*), установљено је да студенткиње, такође, имају веће вредности одговора (4,66) у односу на студенте (4,55).

Табела 4. Одговори испитаника на тврдње које се односе на Милову етичку теорију корисности у односу на пол (%), СВ, СД), студенти n = 380; студенткиње n = 136

Скала	Негативни део вредносне скале одговора (оцене 1 и 2) (%)		Неутрални део вредносне скале одговора (оцена 3) (%)		Позитивни део вредносне скале одговора (оцене 4 и 5) (%)		Средња вредност (СВ) Стандардна дев. (СД)	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
1	0,5	0,0	2,9	2,2	96,6	97,8	4,77 (0,53)	4,86 (0,41)
2	39,2	20,6	19,2	22,8	41,6	56,6	2,91 (1,25)	3,43 (1,07)
3	8,2	6,6	3,7	4,4	88,2	89,0	4,42 (1,03)	4,52 (0,91)
4	26,3	22,1	11,8	14,0	61,8	64,0	3,52 (1,30)	3,64 (1,25)
5	23,4	16,9	22,1	24,3	54,5	58,8	3,37 (1,18)	3,62 (1,12)
6	3,7	1,5	12,9	8,8	83,4	89,7	4,18 (0,84)	4,38 (0,71)
7	28,2	27,2	30,0	34,6	41,8	38,2	3,13 (1,16)	3,11 (1,24)
8	17,4	10,3	13,2	12,5	69,5	77,2	3,78 (1,14)	4,12 (1,05)
9	9,7	4,4	21,1	15,4	69,2	80,1	3,85 (1,00)	4,15 (0,87)
10	61,8	62,5	14,5	20,6	23,7	16,9	2,31 (1,36)	2,21 (1,29)
11	5,5	2,9	6,8	0,7	87,6	96,3	4,43 (0,94)	4,65 (0,65)
12	61,6	47,1	10,8	15,4	27,6	37,5	2,42 (1,36)	2,79 (1,39)
13	57,9	60,3	15,3	19,9	26,8	19,9	2,43 (1,37)	2,35 (1,29)
14	26,8	34,6	16,1	25,7	57,1	39,7	3,41 (1,33)	2,97 (1,30)
15	7,6	11,0	7,4	7,4	85,0	81,6	4,47 (1,08)	4,41 (1,19)
16	0,8	0,0	5,8	2,9	93,4	97,1	4,65 (0,64)	4,82 (0,45)

Легенда: Ман–Витнијев тест показао је статистички значајну разлику код тврдњи: 2 (Сви људи који се баве телесним вежбањем су срећни), 5 (Срећа као последица вежбања може се остварити ако сви људи имају једнаке услове који се односе на вежбање), 6 (Бављење физичким вежбањем највећи број људи чини срећним), 8 (Приликом вежбања најважније је постићи физичко задовољство), 9 (Приликом вежбања најважније је постићи духовно задовољство), 12 (Будући да су напор и бол саставни део спорта, у њему није могуће остварити потпуну срећу), 14 (Бављење спортом подразумева корист у новчаном смислу) и 16 (Поштовање правила и прописа у спорту представља основу коректног и моралног понашања).

Резултати одговора испитаника на поједине тврдње везане за Милову теорију корисности, према полу, приказани су у Табели 4. На основу резултата Ман–Витнијевог теста, уочавају се статистички значајне разлике између одговора који се односе на следеће тврдње: 2 (Сви људи који се баве телесним вежбањем су срећни), 5 (Срећа као последица вежбања може се остварити ако сви људи имају једнаке услове који се односе на вежбање), 6 (Бављење физичким вежбањем највећи број људи чини срећним), 8 (Приликом вежбања најважније је постићи физичко задовољство), 9 (Приликом вежбања најважније је постићи духовно задовољство), 12 (Будући да су напор и бол саставни део спорта, у њему није могуће остварити потпуну срећу), 14 (Бављење спортом подразумева корист у новчаном смислу) и 16 (Поштовање правила и прописа у спорту представља основу коректног и моралног понашања). Код седам од осам тврдњи код којих се јавила статистички значајна разлика, она је у корист

студенткиња, које су имале веће просечне вредности одговора у односу на студенте.

Када се посматра одговор на тврдњу 1 (*Бављење физичком активношћу представља ужитак*), уочава се да је преко 96% испитаника оба пола сагласно са овом констатацијом. Могло би се рећи да је такав резултат очекиван, када се узме у обзир да су испитаници студенти Факултета спорта и физичког васпитања. Приликом анализе одговора који се тичу тврдње 2 (*Сви људи који се баве телесним вежбањем су срећни*), уочава се да студенткиње имају значајно виши степен слагања (3,43) у односу на студенте (2,91). У овом случају још једном до изражаја долази „женска” преференција моралних ставова у односу на „мушку”.

Оба пола су сагласна да сви људи имају једнака права која се односе на вежбање (3): исказали су степен слагања од готово 90%. Међутим, када се посматрају одговори дати на тврдњу 5 (*Срећа као последица вежбања може се остварити ако сви људи имају једнаке услове који се односе на вежбање*), види се да се с њом студенткиње у већој мери слажу (3,62) него студенти (3,37). Студенткиње придају значај и релативно високо вреднују услове за вежбање, док код студената то није толико изражено. Разлика у одговорима постоји и код тврдње 6 (*Бављење физичким вежбањем највећи број људи чини срећним*), али је степен слагања висок код оба пола (м – 4,18, ж – 4,38).

Из Табеле 4 уочава се да студенти имају незнатно мању вредност одговора који се односе на тврдњу 9 (*Приликом вежбања најважније је постићи духовно задовољство*) – 69,2% у односу на тврдњу 8 (*Приликом вежбања најважније је постићи физичко задовољство*) – 69,5%, када се посматрају одговори на позитивном делу скале (одговори 4 и 5). Међутим, статистички показатељ средње вредности одговора на ову тврдњу је већи код „духовног задовољства” (СВ = 3,85) него код „физичког задовољства” (СВ = 3,78). Разлика у средњој вредности је последица одговора на негативној страни скале (одговори 1 и 2): проценат студената који нису сагласни са тврдњом 8 (*Приликом вежбања најважније је постићи физичко задовољство*) износи 17,4%, док је проценат студената који се нису сагласни са тврдњом 9 (*Приликом вежбања најважније је постићи духовно задовољство*) 9,7%. Код студенткиња одговори на обе тврдње имају веће вредности у односу на студенте. Треба истаћи да су вредности одговора студенткиња у вези са тврдњом 9, која се односи на „духовно задовољство” – 80,1% (СВ = 4,15), а у односу на тврдњу 8, која се односи на „физичко задовољство” – 77,2% (СВ = 4,12). На основу наведене анализе може се закључити да студенткиње и студенти различито схватају Милову вредносну скалу „духовног задовољства”, за разлику од „физичког задовољства”, које се постиже чисто телесним вежбањем.

Приликом анализе одговора који се односе на тврдњу 10 (*Ако бављење спортом подразумева корист, до победе би требало долазити по сваку цену*), одговори оба пола (преко 60% и студената и студенткиња) сведоче о неслагању са овом тврдњом. Ти одговори су у директној вези са тврдњом 15 (*У спорту није дозвољена примена допинга да би се постигли бољи резултати*), код које је степен слагања био врло висок (м – 4,47, ж – 4,41).

Посматрајући одговоре који се тичу тврдње 12 (*Будући да су напор и бол саставни део спорта, у њему није могуће остварити потпуну срећу*), уочава се да је разлика на негативном делу скале велика (м – 61,6%, ж – 47,1%). Другим речима, то значи да студенти нису сагласни са овом тврдњом више од студенткиња и да су спремнији на трпљење у спорту ради постизања среће и задовољства. Потврда претходном коментару јесте и већа позитивна вредност одговора код студенткиња (37,5%) у односу на студенте (27,6%), што би се могло тумачити као да студенткиње у већој мери осећају напор и бол, те да нису спремне на (превелико) трпљење зарад остварења „потпуне среће”.

Једина тврдња код које се јавила статистички значајна разлика, а да је степен слагања био већи код студената – јесте тврдња 14 (*Бављење спортом подразумева корист у новчаном смислу*). Процент студената сагласних са овом тврдњом је 57%, док је тај проценат код студенткиња значајно мањи и износи 40%. Овакви одговори показују да студенти од бављења спортом очекују и новчану корист и да је то можда један од главних мотива бављења одређеном активношћу.

На тврдњу 16 (*Поштовање правила и прописа у спорту представља основу коректног и моралног понашања*) позитивно је одговорило 93,4% студената, док је тај проценат код студенткиња још већи и износи 97,1%.

ДИСКУСИЈА

Нису многобројна истраживања на која се овај рад могао ослонити. Њему су претходили пилот-истраживање и радови изведени из њега, у којима је један од аутора учествовао (Marković & Vokan, 2014, 2017; Marković, Vokan, & Kukulj, 2016; Marković, Radenović, Vokan, 2016). Ипак, они су послужили тек као драгоцен општа смерница. Веза моралних питања и дилема са физичком културом дискутована је и у још неким истраживањима, али из нешто другачијег угла, па тако су испитивани позитивни ефекти спорта на понашање младих (Radenović & Mijatović, 2017; Randelović & Savić, 2016). У овим истраживањима аутори говоре о значају школског спорта у процесу васпитања младих и предлажу мере сузбијања насиља кроз његову примену. Ставови студената према допингу врхунских спор-

тоста обрађени су у истраживању (Vangrunderbeek & Tolleneer, 2011), а ова студија је обухватила преко 500 студената и показала је ниво толеранције студената на употребу недозвољених средстава. Могло би се рећи да су налази у овим радовима начелно сагласни са нашим налазима и да, скупа узето, доприносе одређењу овог, досад код нас скромно истраженог, интердисциплинарног поља и оријентисању у њему.

Постоји још једна димензија која излази из оквира овог рада, а која би могла, на основу њега, у будућности послужити као паралелна линија истраживања или један занимљиви окрет у њему. Наиме, старали смо се да – научно одговорно, академски опрезно – омеђимо поље истраживања на ставове студената с обзиром на етичке концепције филозофа морала. Наравно, студенти су били средиште и тема истраживања, али – то је значило и нешто општије: да је нагласак био, и да је морао бити, на, да тако кажемо, суђењу филозофима, на процењивању привлачности њихових теорија испитаницима. Чини се да би могло бити занимљиво, у неком следећем кораку, више теоријском, испитати како би испитаници прошли пред судиштем ових теоретичара.

На прилику за такав подухват и сличне подухвате можда се неће морати дуго чекати. Наиме, ово истраживање имало је и један транстеоријски и, надамо се, трајни епилог. На основу његових резултата, Наставно-научном већу Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду предложено је увођење новог предмета под називом „Физичка култура и етика” на основним академским студијама и „Спорт и етика” на основним струковним студијама. О увођењу оваквог предмета већ постоје одређени текстови и предлози програма у земљама у окружењу (Škerbić, 2014). Комплетан материјал који је коришћен као експериментални фактор овог истраживања био би имплементиран у нови предмет.

ЗАКЉУЧАК

Могло би се рећи да резултати овог истраживања нису неочекивани. Хотимице апстинирајући од могућих неоправданих претпоставки и предрасуда, заправо смо имали само једну радну хипотезу, која је структурирала и само истраживање: хипотезу да ће се одговори испитаника разликовати по полу. Та хипотеза се показала – у доброј мери – потврђеном.

Приликом анализе резултата према полу у вези са тврдњама из инструмента *Физичка култура и етика*, утврђено је да су и студенти и студенткиње исказали највећи степен слагања код тврдњи које се односе на Аристотелову теорију врлине. На другом месту је Кантова теорија дужности, а на трећем месту Милова теорија корисности. Међутим, по-

казало се и да постоји разлика према полу. Ова разлика дефинисана је као „мушка” преференција моралних ставова, на супрот „женској” преференцији моралних ставова, при чему се начелно може рећи да су мушки испитаници склонији утилитарним етичким моделима од женских, док студенткиње више преферирају етику дужности у односу на студенте.

ЛИТЕРАТУРА

- Babić, J. (2007). The good will. *Theoria, Beograd*, 50(4), 7-20.
- Babić, J. (2008). Ethics and Morality. *Theoria*, 51(2), 35-49.
- Bhardwaj, K. (2010). Higher and Lower Pleasures and our Moral Psychology. *Res Cogitans*, 1(1), 126-131.
- Brkljačić, M. (2007). Etika i sport. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 43(3), 230–233.
- Brkljačić Žagrović, M., Brkljačić Beg, S., Mavrinac, M., Sorta-Bilajac Turina, I., Bunjevac, I., & Čengić, T. (2011). Може ли савремени спорт без своје етике? – потреба за саставном едукацијом. *JAH*, 2(3), 93–110.
- Hosta, M. (2007). *Etika sporta*. Ljubljana: Fakultet sporta.
- Kant, I. (2008). *Zasnivanje metafizičke moralne*. Beograd: Dereta.
- Kretchmar, R. S. (2005). *Practical philosophy of sport and physical activity: Human Kinetics*.
- Lear, G. R. (2008). Aristotle on moral virtue and the fine. In R. Kraut (Ed.), *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* (pp. 116-136). Malden: John Wiley & Sons.
- Leskošek, J. (1981). Друштвено - етички аспекти спорта. *Физичка култура*, 35(1), 12 - 17.
- Marković, M., & Bokan, B. (2014). *Etika fizičke kulture i njeno poimanje kandidata za upis na FSFV u Beogradu*. Paper presented at the Efekti primene fizičke aktivnosti na antropološki status dece, omladine i odraslih, Beograd.
- Marković, M., & Bokan, B. (2017). Instrument for Verification of Ethical Theories in Physical Culture. *Physical Education and Sport Through the Centuries*, 4(1), 71-91.
- Marković, M., Bokan, B., & Kukulj, M. (2016). Student's attitudes about moral values in physical culture *Teme*, 40(1), 335-350.
- Marković, M., Radenović, S., & Bokan, B. (2016). Zdravstvena kultura i tjelesna kultura – točke susreta. *Filozofska istraživanja*, 36(3), 531–543.
- Matić, M. (1982). Ogljed o етичким вредностима телесног кретања – вежбања. *Fizička kultura*, 36(4), 293-300.
- Morgan, W. J. (2007). *Ethics in sport: Human Kinetics*.
- Parry, J., & Brownell, S. (2012). *Olympic Values and Ethics in Contemporary Society: Ghent: Ghent University*.
- Pelegriņēs, T. N. (1980). *Kant's Conceptions of the Categorical Imperative and the Will*. London: Zeno.
- Polić, B. (1967). *Humanizacija fizičke kulture*. Beograd: NIP Partizan.
- Radenović, S., & Mijatović, S. (2017). Uloga i značaj školskog sporta u prevenciji nasilja. *Teme*, 41(1), 259–275.
- Randelović, N., & Savić, Z. (2016). Uloga i značaj školskog sporta u procesu vaspitanja mladih. *Teme*, 40(4).
- Reid, H. L. (2010). Athletics and philosophy in ancient Greece and Rome: Contests of virtue. *Sport, Ethics and Philosophy* 4(2), 109–234.

- Simon, R. L. (2018). *Fair play: The ethics of sport*: Routledge.
- Škerbić, M. M. (2014). Etika sporta kao novi nastavni predmet? *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 21(1), 47–66.
- Tomić, M. (1982). Etika u sportu. *Fizička kultura*, 36(1), 82–84.
- Vangrunderbeek, H., & Tolleneer, J. (2011). Student attitudes towards doping in sport: Shifting from repression to tolerance? *International review for the sociology of sport*, 46(3), 346-357.

PHYSICAL AND MORAL CULTURE: EXAMINING THE CONSIDERATION THAT STUDENTS OF THE FACULTY OF SPORT AND PHYSICAL EDUCATION HAVE TOWARDS CERTAIN ETHICAL ISSUES OF THEIR PROFESSION

Miloš Marković¹, Predrag Krstić²

¹University of Belgrade, Faculty of Sport and Physical Education, Belgrade, Serbia

²University of Belgrade, Institute for philosophy and social theory, Belgrade, Serbia

Summary

It is certain that moral issues imply “moral concern” when we are talking about physical culture, or rather particularly when physical culture is concerned. Most often these issues are related to sport as that part of physical culture in which numerous events are outside of the expected moral norms of behavior. The relationship between ethics (as a philosophical discipline) and physical culture (as a vocational and scientific discipline) has not been studied sufficiently.

The subject of this research is to determine the status that moral values have among practitioners in the area of physical culture, as well as in a wider sense, the desirability of introducing an ethical dimension to their education. Some of the fundamental ethical theories were used in the function of experimental verification of their reception and application on a sample of students from the University of Belgrade’s Faculty of Sport and Physical Education.

The goal of the research was to establish the students’ moral attitudes. In this research, theoretical analysis and the descriptive method were applied.

A survey “Physical culture and ethics” was constructed to this purpose and a research was conducted on a total sample of 516 respondents. While analyzing results according to gender in relation to statements from the instrument Physical culture and ethics, it was established that both male and female students expressed the highest degree of agreement with statements related to Aristotle’s theory of virtue. Kant’s theory of duty comes second, and Mill’s theory of utility occupies the third place.

Finally, we hope that the research will have a lasting epilogue. Based on its results, the University of Belgrade’s Faculty of Sport and Physical Education’s Scientific and Teaching Council received a recommendation to introduce a new subject under the name of “Physical culture and ethics” for basic academic studies, and “Sport and ethics” for basic vocational studies.